

verdienen. Daarbij gaat het in het bijzonder om de verschillen tussen de beide concepties (zo maakt Haller een nadrukkelijk onderscheid tussen irritabiliteit en sensibiliteit, dat Winter niet maakt), maar ook om Winters originaliteit: wat is bijvoorbeeld de relatie tussen zijn opvattingen, zoals weergegeven door Lups en zoals men ze vindt in zijn *Collegium practicum*, met § 600 van Hallers uitgave van Boerhaaves *Praelectiones*, waarin Haller mijns inziens reeds een belangrijk eind op weg is naar zijn uiteindelijke formulering? Merkwaardig is ook dat Winter tamelijk alleen lijkt te staan en filosofisch gezien trouwens eerder een vitalist dan een mechanist lijkt te zijn. En tenslotte rijst de vraag in hoeverre La Mettrie die in de loop van 1747 te Leiden arriveerde, om er, na de publikatie van *L'homme machine*, weer ijlings te verdwijnen, van Winters opvattingen op de hoogte kan zijn geweest?

Th. Verbeek

W. R. E. Velema, *Enlightenment and conservatism in the Dutch Republic. The political thought of Elie Luzac (1721-1796)* (Speculum historiae XIII; Assen [etc]: Van Gorcum, 1993, ix + 218 blz., f49,50, ISBN 90 232 2743 3).

In this study of one eighteenth-century Dutch man of letters, Wyger Velema has made a major contribution to the understanding of the European Enlightenment as a whole. As a publisher, political publicist and philosophical jurist of remarkable energy and range, Elie Luzac is an important and interesting figure in his own right; but he is not less significant as the exponent of philosophical and political positions which differed from those often regarded as the mainstream of the Enlightenment, and thus as exemplifying the scope for vigorous disagreement among the Enlightenment's adherents.

Born into that Huguenot republic of letters which since 1685 had done so much to make the United Provinces into the intellectual *entrepot* of Europe, Luzac early affirmed his commitment to its fundamental value, freedom of the press, when he published La Mettrie's *L'homme machine* in 1747. That he disagreed fundamentally with the work's materialist principles made Luzac none the less determined to defend its publication in the face of clerical attempts to suppress it. Equally a product of his Huguenot intellectual formation was his commitment to the elaboration of natural law as a *science des moeurs*. Inspired by Jean Barbeyrac, Luzac and his Berlin-based friend Jean Formey believed that a new basis for the project had been established by Christian Wolff, to whose *Institutiones* Luzac added a commentary modelled on Barbeyrac's great editions of Grotius and Pufendorf. A firm believer in the primacy of reason in morals, Luzac interpreted Wolff's principle of perfection in terms of a divinely-ordained harmony, within which reason would determine individual rights and duties for the good of society. Complementing this philosophical jurisprudence were the lessons which Luzac derived from Montesquieu's *Esprit des Loïs*: the need to redefine republicanism in terms appropriate to the modern world, the priority of liberty under the law, to be secured by the separation of powers, the importance of adapting forms of government to circumstances, and, not least, the conception of commerce as a peaceful alternative to conquest.

From these positions, however, Luzac could not but react critically to the ideas of the following generation of French *philosophes*. Immediately recognising their significance, Luzac was particularly alarmed by the philosophy of D'Alembert's *Encyclopédie*, and by the ideas expressed in Rousseau's successive *Discours*, *Du Contrat Social* and *Emile*. What Luzac found in these works was a denial of reason in favour of sensation, leading to a rejection of natural law

and moral order, accompanied in Rousseau by an archaic republicanism whose implementation would prejudice the peace and freedom associated with commercial society. Luzac was aware that these errors were not confined to France: in England and Scotland too the sentiments had been elevated above reason. But in his own country the greatest threat was that of a primitive, Rousseauist republicanism, given political expression in the radical Patriot movement of the 1780s. Already a committed supporter of the stadholder against the urban regents, Luzac was at first slow to appreciate the extent to which the Patriots had captured the popular support traditionally enjoyed by Orangeists. But once he had taken their measure (and suffered a beating at their hands in Utrecht), Luzac made himself the Patriots' sharpest, most persistent critic, attacking their ideas of democracy, representation and armed citizenship as wilful abuses of language, and as a denial of the political and economic prerequisites of a free, commercial society.

In reconstructing Luzac's intellectual and political Odyssey, Velema has written an excellent book: lucid, concise, elegantly written (and handsomely produced by its publishers), *Enlightenment and conservatism in the Dutch Republic* is a pleasure to read. To a reviewer who does not himself work on Dutch history, it is Velema's responsiveness to the more general questions of modern Enlightenment scholarship which is most impressive and thought-provoking. Huguenot that he was, Luzac makes the point better than anyone that the Enlightenment cannot be identified simply with the French *philosophes*. If there are any remaining doubts as to whether the Dutch participated in the Enlightenment, these too are surely dispelled. Even so, Velema noticeably stops short of claiming that Luzac belonged to a distinct 'Dutch Enlightenment': from the international scale of his publishing activities and the cosmopolitan range of reference of his writing it is clear that such a narrowing of context would be quite inappropriate.

Velema prefers to work with the idea of a 'moderate or conservative Enlightenment', of a type to be found also in eighteenth-century Scotland and America. One may wonder, however, whether this characterisation will quite do either. 'Moderate' in the Scottish case refers to a specific group of presbyterian men of letters whose theology and moral philosophy differed from Luzac's, as he himself recognised; in America, by contrast, some of the Enlightenment's most notable adherents were found among evangelical opponents of the moderates, like the Scottish signatory to the Declaration of Independence, John Witherspoon. 'Conservative' is, if anything, a label still more difficult to apply generally. In many respects, Luzac's politics resemble those of David Hume: hostile to an archaic republicanism, while not averse to reform that was adapted to the circumstances of commercial society. But Hume was also a sceptic, a critic of reason and natural law in ways that Luzac could only find deeply disturbing. Perhaps it would be better, to avoid such labels (with their implicit tendency to deconstruct the Enlightenment into a proliferation of supposedly distinct 'Enlightenments'), and to acknowledge instead that fundamental Enlightenment concerns with liberty and secular human betterment could be expressed from many points on the spectrum of moral philosophies and political outlooks current in eighteenth-century Europe.

What those still intellectually active in the 1780s and 1790s could not avoid, anywhere in Europe, was a choice between continuing to seek reform through existing institutions, or adopting more radical solutions, to the point of revolution. This was the choice with which Patriotism confronted Luzac in the Netherlands, and to which he responded (in his sixties) with undiminished intellectual energy and physical courage. By explaining why one such as Luzac, so committed to modern, Enlightenment ideals of liberty and economic betterment, should have found radical political solutions so inimical to their achievement, Velema has written a book from which all students of the Enlightenment stand to benefit.

J. Robertson

F. Bulhof, *Ma patrie est au ciel. Leven en werk van Willem Emmerij de Perponcher Sedlnitzky (1741-1819)* (Hilversum: Verloren, 1993, 256 blz., f42,-, ISBN 90 6550 362 5).

Willem Emmerij de Perponcher, heer van Wolfaartsdijk, lijkt op het eerste gezicht een uiterst aantrekkelijke figuur om te bestuderen. Deze adellijke grootgrondbezitter speelde een prominente rol in de woelige Utrechtse politiek van de late achttiende eeuw, eerst als lid van de vroedschap van de stad Utrecht, vervolgens als supernumerair geëligeerde van de Staten van Utrecht. Hij participeerde in de onderhandelingen met de Fransen in 1795 en behoorde in 1813, tweeënzeventig jaar oud, tot de als gijzelaars naar Parijs afgevoerde groep Nederlandse notabelen. Deze telg uit een sterk militairgeoriënteerd geslacht ontpopte zich als de intellectueel van zijn familie en vulde duizenden bladzijden druks met bijdragen over de meest uiteenlopende onderwerpen en in een veelheid aan genres. Hij schreef gedichten, theologische tractaten, esthetische verhandelingen, imaginaire reisverhalen, filosofische opstellen, en opvoedkundige werken. Hij vertaalde, bewerkte, compileerde en creëerde met een verbijsterende energie: zijn bibliografie telt niet minder dan honderd nummers. Hoe is het dan mogelijk dat Perponcher vrijwel is vergeten? Vanwege, zo maakt dit boek duidelijk, zijn volkomen gebrek aan originaliteit en zijn gemis aan intellectuele durf.

Francis Bulhof heeft Perponchers werken zorgvuldig bestudeerd, voorwaar geen geringe prestatie. Na een biografische inleiding bespreekt hij, in de thematische hoofdstukken die de kern van het boek vormen, systematisch Perponchers denkbeelden. Het is daarbij evident dat de auteur het best thuis is op literair en esthetisch terrein. Perponchers debat met Van Alphen over de esthetica en zijn meningsverschil met Feith over de plaats en betekenis van het sentimentele worden helder en grondig behandeld. In beide gevallen koos Perponcher voor traditionele opvattingen: zijn esthetica bleef classicistisch ('L'imitation de la belle nature') en het ware gevoel was bezadigd en bedaard — alles wat verder ging leidde slechts tot waanzin, morele verloedering en zelfmoord. Ook Perponchers dichterlijke produktie wordt uitputtend behandeld. Zo leert men bij voorbeeld dat in het ambitieuze 'duingedicht' *Palemon* liefst zevenentwintig bladzijden aan het thema mest worden besteed. Wanneer Bulhof zich op ander dan literair en esthetisch gebied begeeft, en dat doet hij uitgebreid, wordt het boek plotseling aanmerkelijk minder overtuigend en indringend. Volgens de schrijver vormde Perponchers piëtistisch-calvinistische religieuze overtuiging 'het middelpunt van zijn bestaan', maar hij laat het vervolgens bij een zeer beknopte behandeling van deze denkbeelden wegens onvoldoende vertrouwdheid met de 'reformatische levenssfeer'. Is het echter niet juist de taak van de historicus en biograaf zich van het hem onbekende op de hoogte te stellen, zeker als dat van zo cruciaal belang voor zijn onderwerp is? Ook bij de bespreking van Perponchers filosofische denkbeelden, waarin het geluk centraal stond, en van diens politieke opvattingen, die ouderwets staatsgezind aandoen, mist men diepte en vertrouwdheid met de relevante recente secundaire literatuur.

Onbeantwoord blijft uiteindelijk de belangrijke vraag naar Perponchers plaats binnen de intellectuele geschiedenis van de achttiende eeuw. Helemaal in het begin van het boek leest men dat Perponcher leefde tijdens de 'crise de la conscience européenne'. Volgens de bedenker van dat concept, Paul Hazard, duurde die crisis echter slechts van 1680 tot 1715. Zij was derhalve reeds een kwart eeuw afgelopen toen Perponcher werd geboren. In de conclusie van het boek wordt gesteld dat Perponcher de Europese Verlichting weerspiegelde — maar nergens wordt uitgelegd wat daar precies mee wordt bedoeld en hoe dit zich verhield tot zijn piëtistisch calvinisme. Men kan op grond van het door Bulhof in deze studie aangedragen materiaal een eind komen met het oplossen van deze problemen, maar zij hadden expliciet aan de orde moeten worden gesteld.